

OTİZMLİ BİREYLER İÇİN

• GÜVENLİ •

TRAFİK BECERİLERİ

• EĞİTİM REHBERİ •

Bu Eğitim Kiti, Doğu Otomotiv Trafik Hayattır Sosyal Sorumluluk Platformu desteği ile geliştirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

1. Otizm Spektrum Bozukluğu
2. Güvenli Trafik Becerileri
3. Otizimli Bireyler ve Güvenli Trafik Becerileri
4. Güvenli Trafik Becerilerinin Uygulamalı Davranış Analizine Dayalı Öğretimi
 - a. Ayrık Denemelerle Öğretim
 - b. Zincirleme Beceri Öğretimi
 - c. Etkinlik Çizelgesiyle Beceri Öğretimi
 - ç. Davranışsal Beceri Öğretimi
5. Güvenli Trafik Becerilerini Öğretirken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

Kaynakça

Tohum Otizm Vakfı Hakkında

Önsöz

Değerli Anneler, Babalar ve Öğretmenler;

Tohum Otizm Vakfı, 2003 yılında otizm spektrum bozukluğu olan çocukların erken tanısının konularak, özel eğitimi ile topluma kazandırılmasına öncülük etmek ve bu hizmetlerin yurt genelinde yaygınlaştırılması amacıyla kurulan, kar amacı gütmeyen ve kamu yararını gözeten bir sağlık ve eğitim vakfıdır.

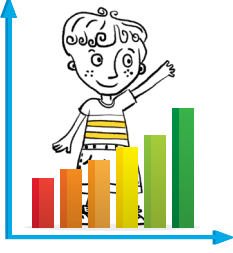
Otizmlı bireylerin topluma kazandırılabilmesi, toplumsal yaşama katılabilmeleri, toplumsal ortamlarda kabul görme ve yaşamlarını bağımsız bireyler olarak sürdürebilmeleri için birçok beceriyi kazanmaya ihtiyaç duyarlar. Bu beceri alanlarından biri de güvenlik beceri kapsamında ele alınan güvenli trafik becerileridir. Bu eğitim kiti, otizmlı bireylerin güvenli trafik becerilerini kazanmaları amacıyla hazırlanmıştır. Güvenli trafik becerilerinin kazandırılması, otizmlı bireylerin bağımsızlığına katkı sunmak, toplumsal yaşama katılımlarını arttırmak ve onların trafikteki güvenliğini sağlamak için yaşamsal bir öneme sahiptir.

Bu kit, otizmlı bireylerin trafik kurallarını öğrenmelerine, trafikte dikkatlerini dağıtabilecek değişkenlerle başa çıkmalarına ve tehlikeli durumları tanıyıp bu durumlardan kaçınmalarına yardımcı olacak sistematik ve yapılandırılmış bir eğitim rehberidir. Bu eğitim kiti bireylerin güvenli biçimde yaya olarak hareket etmelerini ve motorlu ya da motorsuz taşıtlarla güvenli biçimde seyahat etmelerini sağlayacak çeşitli öğretim uygulamalarını, örnekleri ve önerileri içermektedir. Umuyoruz ki bu eğitim kiti, hem eğitimciler hem de bakım verenler için değerli bir kaynak olacak ve otizmlı bireylerin yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynayacaktır.

Eğitim kitinin geliştirilmesinde görüş ve önerilerini bizimle paylaşan Prof. Dr. Gönül Kırcaali İftar'a, Prof. Dr. Elif Tekin İftar'a, projenin hayata geçmesini sağlayan değerli destekçimiz Doğu Otomotiv'e teşekkür ediyor, Tohum Otizm Vakfı tarafından hazırlanan bu kitin sizlere rehber olmasını umuyoruz.

Tohum Otizm Vakfı

1. Otizm Spektrum Bozukluğu

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) diğer bir deyişle otizm doğuştan gelen ve genellikle yaşamın ilk yıllarında fark edilen karmaşık bir nöro-gelişimsel farklılıktır. Araştırmalar, otizmin çok sayıda genle ilişkili bir genetik temeli olduğunu ve çevresel faktörlerle tetiklendiğini göstermektedir. Çevresel tetikleyiciler henüz tam olarak belirlenebilmiş değildir. Bugün doğan her 36 çocuktan biri otizm riski ile dünyaya gelmektedir. Otizm, erkek

çocuklarda kız çocuklarına göre dört kat daha fazla görülür. Ülkemizde özel gereksinimli bireylerle ilişkili sağlıklı istatistik bilgileri yoktur dolayısıyla otizmliler bireylerin sayısı bilinmemektedir.

Otizmliler çocukların fiziksel gelişimleri ve dış görünüşleri diğer çocuklardan farklı değildir. Ancak, davranışlarında çok belirgin farklılıklar vardır. Otizmin belirtileri en erken yaşamın altıncı ayında fark edilebilir. Otizmin belirtileri “Sosyal İletişim ve Etkileşim Sorunları” ve “Tekrarlayan/Takıntılı Davranışlar ve Sınırlı İlgiler/Etkinlikler” olarak iki ana başlıkta toplanmaktadır:

- Sosyal İletişim ve Etkileşim Sorunları arasında; ismi söylendiğinde bakmama, göz kontağı kurmama, sanki orada değilmiş gibi davranma, kişilerin ilgisine kayıtsız kalma, konuşmama ya da garip konuşma, bay-bay yapma ya da istediği bir şeyi işaret etme gibi basit jestleri yapmama ve arkadaşlarının oyunlarına katılmama gibi belirtiler sıralanabilir.

- Tekrarlayan/Takıntılı Davranışlar ve Sınırlı İlgiler/Etkinlikler arasında ise; uzun süreli sallanma ya da çırpınma gibi takıntılı davranışlar yapma, bazı sözleri anlamsızca tekrarlama, bazı görüntülere aşırı ilgi duyma (örneğin çalışan bir çamaşır makinesini saatlerce izleme), günlük düzenine ve rutinlerine aşırı bağımlı olma ve ani düzen değişikliklerine aşırı tepki verme, belli duyuşal uyaranlara (örneğin ses, doku, koku) karşı aşırı tepkili olma ya da tepkisiz kalma gibi belirtiler sıralanabilir.

Çocuklarında yukarıda sıralanan özelliklerden ya da davranışlardan bazılarını gözleyen ailelerin bir çocuk ve ergen psikiyatristine başvurmalarında fayda vardır. Bu belirtilerin bazılarının varlığı otizmden kuşku duymak için yeterlidir ancak otizm tanısı koymak için yeterli değildir. Dolayısıyla, tanıyı ancak bu konunun uzmanı olan çocuk ve ergen psikiyatristleri, ayrıntılı değerlendirmeler sonucunda koyabilir.

Otizm üç grupta sınıflandırılmaktadır:

Düzyey 1: Destek gereksinimi olan bireyler

- Genel eğitim ortamlarında eğitim görebilen ve büyük ölçüde bağımsız olarak hayatına devam edebilen,
- Başkalarıyla iletişim kurabilen,
- Toplumsal alanlarda hemen fark edilmeyen,
- Takıntılı davranışları yoğun olmayan otizimli bireyler.

Düzyey 2: Yoğun destek gereksinimi olan bireyler

- Başkalarıyla iletişim kurmada önemli sorunlar yaşayan,
- Yoğun takıntılı davranışlar sergileyen,
- Belirli durumlarda öfke nöbeti gibi davranış sorunları gösteren,
- Günlük yaşamın pek çok alanında yoğun desteğe ihtiyaç duyan bireyler.

Düzyey 3: Çok yoğun destek gereksinimi olan bireyler

- Birçok günlük yaşam becerisini (örneğin beslenme, kişisel bakım, serbest zaman) bağımsız olarak yerine getiremeyen,
- Sözel becerileri çok sınırlı olan ve başkalarıyla iletişim kurmada aşırı zorlanan,
- Çok yoğun takıntılı davranışlar sergileyen,
- Öfke nöbeti gibi davranış sorunlarını sık ve çok yoğun olarak gösteren,
- Destek gereksinimi yaşam boyu devam eden bireyler.

2. Güvenli Trafik Becerileri

Güvenlik becerileri, bireyin olası tehlikelerden korunmasını ve güvenli biçimde çevrede hareket etmesini sağlayan becerilerdir. Bu beceriler, kesici aletlerden uzak durma, karşıdan karşıya geçerken dikkatli olma, trafik kurallarına uyma ve uygun olmayan teklifleri reddetme olarak örneklendirilebilir. Güvenlik becerileri, bireyin günlük yaşamında karşılaşılabileceği tehlikeli durumları önleme, bunlardan kaçınma, bu tehlikelerin önlenemediği durumlarda uygun tepkide bulunma veya bu tehlikeleri yönetme kapasitesini geliştirmeyi amaçlar. Her yaştan birey için önemli olan bu beceriler, bireyin zarar görme riskini azaltır ve evde, okulda, trafikte ya da iş yerindeki bağımsız yaşamını destekler.

Trafik becerileri, bireylerin yaya olarak ya da motorlu/motorsuz ulaşım araçlarıyla seyahat edebilmesi için sahip olması gereken bir dizi beceriyi içermektedir. Örneğin, trafik ışıklarını ve levhalarını tanıma, trafik ışıklarına ve levhalarına uygun biçimde hareket etme, karşıdan karşıya güvenli biçimde geçme, belli bir uzaklıktaki konuma kendini tehlikeye atmadan bağımsız biçimde ulaşma, hangi ulaşım aracını kullanacağına, nereden ve nasıl

kullanacağına karar verme bu beceriler arasında yer alan bazı becerilerdir. Bireyin bu becerilere sahip olması toplum içinde bağımsız biçimde seyahat etmesini sağladığı gibi trafikteki tehlikelerle baş etme olasılığını arttıracak ve aynı zamanda çevrede olumsuz bir durum yaşanma olasılığını azaltacaktır.

3. Otizmliler ve Güvenli Trafik Becerileri

Otizmliler bireylerin sosyal iletişim ve etkileşim becerilerindeki sorunları, tekrarlayan/takıntılı davranışları, rutinlere olan bağlılıkları ve duyuşal uyarılara verdikleri tepkiler trafik kurallara uymalarını, tehlikeleri fark etmelerini ve güvenli biçimde seyahat etmelerini zorlaştırabilir. İzleyen bölümde otizmliler bireylerin trafikte karşılaşılabilecekleri güvenlik sorunlarına yer verilmiştir:

- Otizmliler bireyler soyut kavramları anlamakta güçlük çekebilirler. Bu nedenle, trafik işaretleri gibi güvenlikle ilgili kuralları anlamaları ve dolayısıyla bu kurallara uymaları zor olabilir.

- Duyuşal hassasiyetleri nedeniyle çevrelerindeki olaylara, korna ve ikaz seslerine, trafik lambalarının ışıkları gibi dikkat dağıtıcı uyarılara daha fazla tepki verebilirler. Rahatsızlık veren durumdan dolayı yönerge almayı kabul etmeyebilir ve aniden koşma, zıplama gibi beklenmedik davranışlar sergileyebilirler. Bu tür davranışları sergilemeleri hem kendisinin hem de diğerlerinin trafikte tehlikeli durumlara maruz kalmasına neden olabilir.

- Otizimli çocukların rutinlerine ve alışkanlıklarına bağlı olmaları alışılmadık rota değişiklikleri yaşandığında veya tanıdık olmayan çevrelerde olduklarında, onların yolculuk sırasında daha fazla duraklamasına ve gergin olmalarına neden olabilir. Bu durum, trafik kurallarına uyum sağlamalarını ve yaya güvenliği kurallarını takip etmelerini zorlaştırabilir.

- Otizimli çocukların bazı nesne ve durumlara aşırı ilgileri ya da belli duyuusal uyaranlara tepkileri kimi zaman yolda oyalanmalarına neden olabilir. Kaldırımda yürürken veya karşıdan karşıya geçerken, dikkatlerini çeken bir nesneye ulaşmak için sık sık durabilirler ya da oyalanabilirler. Örneğin parlak renkli bir tabela, ilginç bir ses veya hareket eden bir nesne, otizimli bir çocuğun dikkatini çekebilir ve onu bu nesneye yönelmeye teşvik edebilir.

Benzer biçimde araba markalarına yoğun ilgisi olan bir çocuğun yaya olarak evden okula gitmesi beklenenden uzun zaman alabilir.

- Motor hareketlerini planlamadaki zorluklar, hızlı ve koordineli hareket etmelerini gerektiren durumlarda zorlanmalarına neden olabilir. Örneğin bir yoldan hızlıca geçmek gerektiğinde ya da karşıdan karşıya geçerken yavaş hareket ettiğinde bir kaza riski ile karşı karşıya kalabilir.

- Tüm bu durumlar, otizimli bireyleri ve ailelerini farklı gelişim dönemlerinde farklı şekillerde etkilemektedir. Örneğin ergen veya yetişkin otizimli bireyler bağımsız seyahat edemezken, anne-babalar küçük yaşta otizimli çocuklarla konforlu ve rahat bir şekilde seyahat etmekte zorlanabilir.

- Otizm ve diğer gelişim yetersizliği olan bireyler yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla trafikteki tehlikelere karşı daha savunmasızdır. Bu nedenle, onlara bu becerilerin sistematik ve yapılandırılmış biçimde öğretilmesi gerekmektedir.

- Güvenli trafik becerilerinin öğretilmesi, otizimli bireylerin bağımsızlıklarını artırarak günlük yaşamlarında daha güvenli bir şekilde hareket etmelerini sağlar. Sistematik ve yapılandırılmış bir öğretim süreci sayesinde, otizimli bireyler trafik kurallarını öğrenebilir, dikkat dağıtıcı uyaranlarla başa çıkabilir ve tehlikeli durum-

ları tanıyarak uygun ve güvenli tepkiler verebilirler. Bu becerileri kazandıklarında, otizmliler güvenli bir şekilde yaya olarak hareket edebilir ve motorlu ya da motorsuz taşıtlarla seyahat edebilirler. Otizmliler küçük çocukların trafikteki bazı temel kuralları öğrenmesi anne-babalarının yaşam kalitelerini arttıracak ve aynı zamanda onların trafikte daha güvenli olmalarını sağlayacaktır.

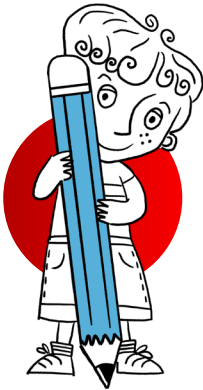
!!! Güvenli trafik becerilerinin otizmlilere öğretilmesi hem bireylerin hem de ailelerinin yaşamını olumlu etkileyecektir.

4. Güvenli Trafik Becerilerinin Uygulamalı Davranış Analizine Dayalı Öğretimi

Uygulamalı davranış analizi (UDA), davranış analizinin geliştirdiği öğrenme ve davranış ilkelerinin sosyal açıdan önemli insan davranışlarına uygulanarak yeni davranışların öğretilmesi, uygun olmayan davranışların uygun davranışlarla değiştirilmesi ya da ortadan kaldırılması sürecidir. UDA otizmliler için, bilimsel dayanakları en güçlü biçimde ortaya konmuş uygulama ve müdahale tekniklerini içerir.

!!! UDA toplumsal açıdan önemli davranışların değiştirilmesini amaç edinir.

UDA'ya dayalı birçok öğretim uygulaması otizmliler çocuklara güvenlik becerilerinin öğretiminde etkilidir. Bu bölümde bu öğretim uygulamalarından dördüne kısaca yer verilmiştir: (a) ayrı denemelerle öğretim (b) zincirleme beceri öğretimi, (c) etkinlik çizelgesiyle beceri öğretimi ve (d) davranışsal beceri öğretimi.

(a) Ayrı Denemelerle Öğretim

Ayrı denemelerle öğretim, doğru tepkilerin pekiştirildiği ve yanlış tepkilerin düzeltildiği, sistematik olarak art arda birçok öğretim denemesinin sunulduğu bir öğretim uygulamasıdır. Ayrı denemelerle öğretim öncül, davranış ve sonuç izlerliğiyle uygulanmaktadır. Öğretim sırasında;

- Öncül olarak bireye bir soru, yönerge ya da araç yöneltilir.
- Davranış olarak karşılığında bireyden bir tepki beklenir.
- Sonuç olarak doğru tepkiler ödüllendirilir; yanlış tepkiler düzeltilir.

Eğer birey hedeflenen davranışı bilmiyorsa öncülün ardından ipucu eklenmelidir. İpucu sayesinde davranışın doğru biçimde gerçekleştirilmesi sağlanır. Bir öğretim oturumunda en az 15-20 deneme gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Şekil 1’de ayrıık denemelerle öğretim uygulamasının öğelerine yer verilmiştir.

Şekil 1: Ayrıık denemelerle öğretim bileşenleri

Bu rehberde ayrıık denemelerle beceri öğretimine ilişkin kısaca bilgi verilmiştir, uygulamaya ilişkin daha detaylı bilgi almak için www.tohumotizmportali.org adresinden Modül 7’yi ziyaret edebilirsiniz.

(b) Zincirleme Beceri Öğretimi

Davranışlar tek basamaklı davranışlar ve zincirleme davranışlar olmak üzere ikiye ayrılır. “Dur” işaretini görünce durma, göstermesi istendiğinde adı söylenen trafik levhasını gösterme gibi tek basamaklı davranışların başlangıcı ve bitişi kolayca birbirinden ayrılır ve kısa sürede gerçekleşir. Karşıdan karşıya geçme, bisiklete binme ya da emniyet kemeri takma gibi beceriler birden fazla tek basamaklı davranışın bir arada belirli bir sıraya göre sergilenmesi ile gerçekleştirilir. Zincirleme davranışlar olarak ifade edilen bu davranışları öğretirken davranışı küçük basamaklara bölerek öğretmek gerekir.

Beceri analizi yapılarak öğretilmek istenen davranış küçük basamaklara bölünür ve davranışın öğretimi beceri analizindeki sırayla gerçekleştirilir. Aşağıda sizlerle “emniyet kemeri takma” için hazırlanan beceri analizi paylaşılmıştır:

Örnek: Emniyet Kemerini Takma Beceri Analizi

Beceri Analizi Basamakları	Değerlendirme	Genelleme
Koltuğa oturur.		
Sırtını koltuğa yaslar.		
Emniyet kemerini ve tokasını tutar.		
Emniyet kemerinin tokasını sağ omzunun* üzerinden sol yanına doğru çeker.		
Emniyet kemerini bel hizasından geçirir.		
Emniyet kemerini doğru bir şekilde taktığından emin olmak için hafifçe çeker.		
Yolculuk sırasında kemeri bağlı biçimde yerinde oturur.		

*Birey aracı kendisi kullanıyorsa ya da şoförün hemen arkasında oturuyorsa sol omzunun üzerinden sağa doğru çekecektir.

!!! Beceri Analizi: Birden fazla basamaktan oluşan bir davranışı oluşturan basamakların belirlenmesi ve yapılış sırasına göre sıralanması olarak betimlenebilir.

Daha fazla beceri analizi örneği için elinizdeki kitin içindeki beceri analizlerini inceleyebilirsiniz. Zincirleme bir davranış üç biçimde öğretilir:

★ **Beceri analizinde bireyin sergileyemediği ilk basamak ile öğretime başlanır.** Bireyin basamağı doğru biçimde sergilemesi için ipucu türlerinden biri kullanılabilir. Bu ipucu sözel, fiziksel, görsel, model ya da işaret ipucu olabilir. İpucu, davranışın ortaya çıkmasını sağlayan ve planlı sunulan yardımdır. İpucunun amacı bireyin davranışı doğru biçimde gerçekleştirilmesidir. Birey davranışı doğru sergilediğinde mutlaka pekiştirme yapılmalıdır (Örneğin “Aferin, ne güzel yaptın”). Birey üzerinde çalışılan basamağı öğrenince bir sonraki basamağın öğretime geçilir. Örneğin emniyet kemeri takma becerisinde bireyin yapamadığı ilk basamak “Emniyet kemerini ve tokasını tut” olsun. Bu basamak birey tarafından bağımsız olarak sergilenene kadar çalışılır. Ardından bir sonraki basamak olan “Emniyet kemerinin tokasını sağ omzunun üzerinden sol yanına doğru çek” becerisinin öğretime geçilir. Bu süreç beceri analizinin son basamağına kadar sırayla tüm basamaklarda öğretim sunularak tamamlanır.

★ **Beceri analizinde bireyin sergileyemediği son basamak ile öğretime başlanabilir.** Bu öğretim sırasında da ipucu ve etkili pekiştirme kullanılmalıdır. Birey, üzerinde çalışılan basamağı öğrenince bir önceki basamağın öğretime geçilmelidir. Örneğin emniyet kemeri takma becerisi için, son basamak “Emniyet kemerinin doğru biçimde takıldığından emin olmak için hafifçe çeker” olsun. Bu basamak birey tarafından bağımsız olarak sergilenene kadar çalışılır. Ardından bir önceki basamak olan “Emniyet kemeri tokasını kilit haznesine tak” becerisinin öğretime geçilir. Bu süreç beceri analizinin ilk basamağına kadar sırayla tüm basamaklarda öğretim sunularak tamamlanır.

★ **Beceri analizinde yer alan ve bireyin sergileyemediği basamakların tümü aynı öğretim oturumunda çalışılabilir.** Dolayısıyla bir öğretim oturumunda, eğer birey basamakların hiçbirini sergileyemiyorsa, beceri analizinde yer alan tüm basamaklar (birinci basamaktan sonuncu basamağa kadar) için öğretim sunulur. Bu öğretim sırasında da ipucu ve etkili pekiştirmeyi kullanılmalıdır.

Bu rehberde zincirleme öğretim uygulamasına ilişkin kısaca bilgi verilmiştir, uygulamaya ve ipucu sunumuna ilişkin daha detaylı bilgi almak için www.tohumotizmportali.org adresinden Modül 7'yi ziyaret edebilirsiniz.

(c) Etkinlik Çizelgesiyle Beceri Öğretimi

Etkinlik çizelgesi, bireyin bir dizi etkinliği planlı ve düzenli biçimde yerine getirmesini sağlayan, becerinin hangi sıra ile yapılacağını gösteren, yazı, fotoğraf ya da resim gibi görsel öğelerden oluşan setlerdir. Yapılması hedeflenen işlerin planlı, bir düzen ve sistem içerisinde gerçekleştirilmesi:

- Bireydeki kaygı düzeyinin azalmasını,
- Kazanılan becerinin başkasının desteğine ihtiyaç duymadan gerçekleştirilmesini,

• Otizimli bireylerde ortaya çıkabilecek sorun davranışların önüne geçilmesini sağlamaktadır.

Tipik gelişim gösteren bireyler günlük rutinde sıklıkla sergiledikleri becerileri yerine getirmekte çok fazla zorluk yaşamayabilirler. Otizimli bireyler için bu durum farklı olabilir. Hedeflenen bir beceriye giden yolda hangi sıranın izleneceği ve becerinin ne kadar sürede biteceği önemlidir. Otizimli bireylerin becerinin hangi sıra ile yapılacağını öğretildiği öğretim uygulamalarından biri etkinlik çizelgeleridir. Etkinlik çizelgelerinde bireyin yerine getirmesi beklenen etkinlikler ya da beceri basamakları görsel olarak bir çizelgeye yerleştirilir. Bireyin bu çizelgeyi takip ederek kendisinden beklenen etkinlikleri/beceri basamaklarını yerine getirmesi hedeflenir:

• Etkinlik çizelgeleriyle öğretimde, çocuğa öğretilen beceri, küçük basamaklara bölünür.

• Bu basamakları gösteren bir görsel çizelge (örneğin fotoğraflı defter) hazırlanır.

• Bireyin bu çizelgeyi takip ederek (örneğin defterin sayfalarını çevirerek) her bir beceri basamağını yapması sağlanır.

• Gerekliğinde bireyin basamakları yapabilmesi için fiziksel ipucu sunulur.

Daha fazla etkinlik çizelgesi örneği için elinizdeki kitin içindeki etkinlik çizelgelerine inceleyebilirsiniz. Bu rehberde etkinlik çizelgelerine ilişkin kısaca bilgi verilmiştir, uygulamaya ilişkin daha detaylı bilgi almak için www.tohumotizmportali.org adresinden Modül 14'ü ziyaret edebilirsiniz.

(d) Davranışsal Beceri Öğretimi

Davranışsal beceri öğretimi, yeni becerilerin öğretiminde uzman birinin daha az deneyime sahip bir başka kişiye sözel ve görsel biçimde bilgi sunma, model olma, rol oynama ve düzeltici geri bildirim sunmasını kapsar.

Trafikte tehlikeli bir durum karşısında bireyin güvenli tepkide bulunmasını öğretmek için aşağıda yer alan basamakları izleyerek davranışsal beceri öğretimi gerçekleştirilebilir:

Basamak 1: Bilgi Sunma

Bireye tehlikeli durum karşısında vermesi beklenen tepkiye ilişkin bilgi sunulur. Bu bilgi hem sözel biçimde hem de görsel desteklerden yararlanılarak (örneğin video ya da fotoğraf aracılığıyla) sunulabilir. Örneğin bireye yaya geçidini kullanarak karşıdan karşıya geçme becerisinin öğretildiğini düşünelim. Bireye “Yaya geçidini kullanarak karşıdan karşıya dikkatli ve hızlı biçimde geçmek önemlidir. Yaya geçidinde karşıdan karşıya geçerken önce sola, sonra sağa bakmalısın. Araç gelmiyorsa hızlı biçimde karşıya geçmelisin” biçiminde bilgi sunulabilir.

Basamak 2 : Model Olma

Rol oynama yoluyla hedeflenen beceriye model olunur. Örneğin, eğitimci okul bahçesinde ya da koridorda oluşturduğu beyaz şeritleri kullanarak karşıdan karşıya geçebilir ve model olur. Model olma sırasında, bireyden istenen beceri ne ise, bu beceri net biçimde sergilenmelidir.

Basamak 3: Rol Oynama

Bireye sıranın onda olduğu söylenir ve rol oynama yoluyla eğitimciyi taklit etmesi istenir. Bu amaçla “Hadi sıra sende, yaya geçidini kullanarak karşıdan karşıya geç” denilerek bireyin sergilenen beceriyi taklit etmesi istenir.

Basamak 4: Geri bildirim sunma

Birey beceriyi eğitimcinin model olduğu gibi sergilerse pekiştirilmelidir. Tam olarak eğitimcinin sergilediği gibi gerçekleştirmezse beceriyi tam olarak nasıl yapması gerektiği konusunda geri bildirim verilmelidir. Örneğin birey doğru yapmadığı ilk basamakta beceri kesilir ve “Önce sola, sonra sağa bakmalısın” denilir. Birey kendiliğinden doğru tepkiyi gerçekleştirene kadar ikinci ve üçüncü basamağı içeren model olma ve rol oynama sürecini tekrar edilmelidir.

!!! Bu beceri örneği trafiğin tek yönlü aktığı bir yaya geçidi üzerinden sunulmuştur. Çift yönlü yollar için beceri analizi basamakları genişletilmelidir.

Bu rehberde davranışsal beceri öğretimine ilişkin kısaca bilgi verilmiştir, uygulamaya ilişkin daha detaylı bilgi almak için www.tohumotizmportali.org adresinden Modül 22'yi ziyaret edebilirsiniz.

5. Güvenli Trafik Becerilerini Öğretirken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

> Hangi beceriyi öğreteceğinize karar verin!

Bireye kazandırmayı hedeflediğiniz güvenlik becerilerini Güvenli Trafik Becerileri Kontrol Listesini kullanarak belirleyebilirsiniz. Güvenli Trafik Becerileri Kontrol Listesini doldururken bireyin hangi becerileri başarıyla gerçekleştirdiğini ya da hangi becerilerde zorluk yaşadığını belirlemek için bireyi ortamda güvenliği sağlayarak gözlemleyebilir ve becerileri sergilemesi için fırsat yaratabilirsiniz. Örneğin arabaya binerken emniyet kemerini bağımsız biçimde takıp takmadığını kontrol edebilirsiniz. Öğreteceğiniz beceriyi belirlerken kullanabileceğiniz bir diğer strateji bireyin yakın çevresindeki kişilerden görüş almaktır.

!!! Eğer kontrol listesinde birden fazla beceri (-) olarak işaretlenmişse, bireyin günlük yaşamda en sık kullanacağı, acilen öğrenmesinin önemli olduğu, en işlevsel olan beceriyi ya da becerileri belirleyin.

> Önkoşul becerilere sahip olup olmadığını kontrol edin!

Hedef becerinin öğretimine gerçekleşmesi için gereken ve bireyin hedef becerinin öğretimine hazır olduğunu gösteren hazırlık becerileri önkoşul becerilerdir. Örneğin güvenli trafik becerilerinden “emniyet kemeri takma” becerisinin öğretiminden önce, bu beceri için gerekli önkoşul becerileri tanımlayın. Daha sonra, bireyin bu önkoşul becerilere sahip olup olmadığını değerlendirin. Eğer birey bu becerilere sahipse, hedef becerinin öğretimine geçebilirsiniz. Ancak, birey bazı önkoşul becerilere ya da hiçbirine sahip değilse, önce bu beceriler üzerinde çalışmalısınız. Birey önkoşul becerileri kazandıktan sonra, hedef beceriye odaklanabilirsiniz. Elinizdeki kitle bazı beceriler için gerekli olan önkoşul beceriler paylaşılmıştır.

> Belirlediğiniz beceriye hangi basamaktan başlayacağınızı belirleyin!

Öğretmeyi hedeflediğiniz becerinin beceri analizi yapılmalıdır. Beceri analizinin nasıl yapılacağına bakmak için zincirleme bölümünü tekrar inceleyebilirsiniz. Beceri sergilenirken bireyin doğru olarak sergileyebildiği ba-

samaklar olabildiği gibi hiç sergileyemediği ya da sergilemekte zorlandığı basamaklar (örneğin trafik ışıklarında beklemekte zorlanma ya da emniyet kemerinin tokasını takamama) olabilir. Bu nedenle hangi basamakları yerine getirip hangilerini yerine getirmedeğini belirlemek için beceri analizine dayalı olarak bir değerlendirme yapmalısınız. Örneğin bireye “Hadi emniyet kemerini tak” diyerek bir yönerge verebilir ve emniyet kemeri takma becerisine sahip olup olmadığını veya hangi basamaklarına sahip olduğunu gözlemleyebilirsiniz.

> **Bireyi motive edecek bir yol belirleyin!**

İstenilen becerileri öğretmek ve olumlu veya uygun davranışların ileride daha sık yapılmasını sağlamak amacıyla, bireye hoşuna giden uyarıların sunulması veya ortamdaki hoşuna gitmeyen uyarıların çıkarılması sürecine pekiştirme denir. Pekiştirme sırasında hoşuna giden uyarı olarak sunulan sözel övgüler, nesnelere, yiyecekler ya da etkinlikler pekiştirici olarak adlandırılır. Sözel övgüler, bireye doğru bir davranış sergilediğinde verilen olumlu geri bildirimlerdir; nesnelere, küçük ödüller veya oyuncaklar olabilir; etkinlikler ise sevilen bir etkinliğe katılma fırsatı gibi olumlu deneyimlerdir.

Bireyin çok sevdiği yiyeceklerin, oyuncakların, oyunların ya da videoların, bir başka deyişle pekiştiricilerin listesini yapın. Öğretim sırasında ilk zamanlar doğru olarak yapılan her basamaktan sonra pekiştirme yapılacaktır. Örneğin birey her basamakta sevdiği çizgi film karakterinin olduğu bir sembol (örneğin pul, düğme ya da gülenyüz) kazanabilir, becerinin tamamını sergilediğinde ise etkinlik pekiştirici olarak sevdiği videoyu iki dakika boyunca keyifle izleyebilir.

!!! Öğretim yapılacak birey ve/veya ailesi ile görüşme sağlayarak, gözlem yaparak ya da denemeye dayalı değerlendirme yoluyla etkili bir pekiştirici belirleyin.

!!! Birey beceriyi daha bağımsız yapmaya başladıkça pekiştiricilerin seyrekleştirilmesi önemlidir.

!!! Bireyin daha önce tercih ettiği pekiştirici zamanla ilgisini kaybedebileceğini dikkate alarak pekiştiricilerin etkililiğini sürekli olarak gözden geçirmeyi ve gerekirse pekiştiricileri değiştirmeyi unutmayın.

!!! Hedeflenen becerilerin kazanılmasında ilerleme kaydedilmediğini fark ettiğinizde öncelikle pekiştirecinizin birey üzerindeki etkililiğini bir diğer deyişle birey için gerçekten pekiştirici etkisi olup olmadığını kontrol etmenizi öneririz.

Pekiştirme ve pekiştireçlerle ilgili detaylı bilgi için www.tohumotizmportali.org adresinden Modül 7'yi ziyaret edebilirsiniz.

> Öğretim ve Değerlendirme Sırasında Kullanılacak Eğitim Materyallerini ve Ortamı Belirleyin!

Bireye kazandırmayı planladığınız hedef beceriyi ve öğretim uygulamasını belirledikten sonra size yardımcı olacak eğitim materyallerini belirleyin. Bisiklet kaskı takma becerisi öğretimi için kask gerekirken, trafik levhalarını öğrenmesi için görsel kartlara ihtiyacınız vardır. Sözel iletişim becerisi olmayan öğrenciler için ise iletişim kartlarını kullanmanız gerekecektir.

Öğretim ortamını belirlerken güvenlik açısından yapılandırılmış ve kontrollü bir ortam hazırlamanız önemli olacaktır. Örneğin yaya geçidi kullanarak karşıdan karşıya geçme becerisi için okulunuzun bahçesine beyaz şeritler çekebilirsiniz. Öğretim ortamından dikkat çekecek nesnelere ortadan kaldırıp öğretimde kullanacağınız materyalleri bulundurmanız uygun olacaktır. Gürültü, parlak ışıklar veya kalabalık gibi duyu uyaranlar bazı otizimli bireyler için rahatsız edici olabilir. Ortamdaki duyu uyaranların etkilerini en aza indirmelisiniz. Böylece bireyin öğretim sürecine odaklanmasını kolaylaştıracak ve öğrenmeyi hızlandıracaksınız.

!!! Güvenli trafik becerilerini öncelikle güvenlik açısından yapılandırılmış ve kontrollü bir ortamda çalışmalısınız.

> Zamanı Sınırlayın!

Güvenli trafik becerilerinden bazıları için zaman oldukça önemlidir. Trafikte hızlı ve doğru tepki vermek kazaları önleyebilir ve bireyin güvenliğini sağlar. Örneğin karşıdan karşıya geçme becerisinin süresi otuz saniyeden uzun olmamalıdır. Benzer biçimde bireyin okul servisine biner binmez emniyet kemeri takması güvenli seyahat etmesi bakımından önemlidir.

> **Görsel Desteklerden Yararlanın!**

Görsel destekler bireylerin belirli bir eylemi yapmalarına veya yapmamalarına, iletişim kurmalarına ya da bilgiyi edinmelerine yardımcı olan kartlar, resimler, simgeler, yazılar veya fotoğraflardır. Otizimli çocukların eğitiminde görsel destekler, öğrenme süreçlerini kolaylaştırmak ve iletişimi güçlendirmek için etkili bir araçtır. Görsel destekler otizimli bireylerin eğitiminde etkinlik çizelgesiyle öğretimin yanı sıra zincirleme beceri öğretiminde pekiştirici sunmaya kadar pek çok alanda kullanılmaktadır. Elinizdeki kit içinde de sizlerle çeşitli görsel destekler paylaşılmıştır.

> **Önce-sonra kartlarından yararlanın!**

Görsel destek türlerinden biri de önce-sonra kartlarıdır. Önce-sonra kartları otizimli bireylerin sıralı olayları ve günlük etkinlikleri anlamalarına yardımcı olan yazılı ya da görsel araçlardır. Bu kartlar, rutinleri ve geçişleri tahmin edilebilir hale getirerek bireyin uyum sağlamasına ve kaygısının azalmasına yardımcı olur. Önce-sonra kartları ile bireyin hangi davranışı yapması gerektiği ve bu davranışı yaparsa ne olacağı gösterilir.

!!! Hedeflediğiniz davranışın öğretimine başlamadan önce pekiştirecinizi belirleyip “önce-sonra” kartlarını kullanabilirsiniz. Önce-sonra kartları desteğiyle birey hangi davranışı yerine getireceğini ve yerine getirdiğinde hangi pekiştireci elde edeceğini somut olarak görecektir. Örneğin “Önce emniyet kemerini tak, sonra kitabını oku” gibi.

> **Öğretimini yaptığınız beceriye ilişkin genelleme planlayın!**

Genelleme, bireyin öğrendiği beceriyi farklı ortamlarda, farklı kişilerin ve materyallerin varlığında da sergileyebilmesidir. Örneğin yaya geçidi kullanarak karşıdan karşıya geçme becerisini önce okul bahçesinde oluşturduğunuz beyaz çizgileri kullanarak çalışın. Ardından, okul çevresi ve parklar gibi düşük trafik yoğunluğuna sahip alanlarda genelleme yapın. Benzer biçimde emniyet kemeri takma becerisini önce arabada çalışın. Birey beceride ustalaştığında okul servisinde genelleme yapın.

!!! Birey beceriyi en az üç farklı zamanda tamamen doğru olarak sergilediğinde genelleme için farklı ortamlarda, farklı kişiler ve materyallerin varlığında değerlendirme yapılmalıdır. Birey farklı ortamlarda, farklı kişiler ve materyallerin varlığında da beceriyi doğru biçimde gerçekleştirirse genelleme sağlanmış olur, gerçekleştiremezse genelleme ortamlarında tekrar öğretim yapılmalıdır.

> **Fırsat Verin!**

Otizm tanısı olsun veya olmasın her bireyin yaşamı boyunca kullanacağı becerileri yerine getirme süresi, şekli ve koşulu birbirinden farklıdır. Ayrıca otizmliler bazı becerileri öğrenmesi tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla daha uzun zaman alabilir. Bu sürece hazırlıklı olmak gerekmektedir. Öğretimin asıl amacının bireyin güvenli trafik becerilerini başkasının desteğine ihtiyaç duymadan gerçekleştirmesi olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, uygun biçimde yaptığı beceriler için mutlaka “Çok güzel yaptın”, “Bu işi çok iyi öğrendin!” gibi sözel pekiştirme yapılmalıdır. Bağımsız tepkilerinin artması için her birey gibi otizmliler de neyi doğru yaptıklarını duymaya ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır.

Güvenli trafik becerileri bireyler için yaşamsal önemi olan becerilerdir. Bu nedenle bireyin öğrettiğiniz güvenli trafik becerisini tamamen doğru sergilediğinde ve en az üç farklı zamanda üst üste yapabildiğinden emin olmalısınız.

Sözlük

Ayrık denemelerle öğretim: Doğru tepkilerin pekiştirildiği ve yanlış tepkilerin düzeltildiği, sistematik olarak art arda birçok öğretim denemesinin sunulduğu bir öğretim uygulamasıdır.

Beceri analizi: Birden fazla basamaktan oluşan bir becerinin her basamağının yapıldığı sırasına göre sıralanmasıdır.

Etkinlik çizelgesi: Öğretilecek beceri küçük basamaklara bölünür ve bu basamakları gösteren bir görsel çizelge (örneğin fotoğraflı defter) hazırlanır.

Genelleme: Bireyin öğrendiği beceriyi öğretim koşulları dışında farklı ortam, kişi, araç-gereç ya da yönergelerin varlığında da sergiliyor olmasıdır.

Görsel destek: Bireylerin belirli bir eylemi yapmalarına veya yapmamalarına, iletişim kurmalarına veya bilgiyi edinmelerine yardımcı olan kartlar, resimler, simgeler, yazılar veya fotoğraflardır.

Güvenlik becerileri: Kesici aletlerden uzak durma, karşıdan karşıya geçerken dikkat etme ve uygun olmayan teklifleri reddetme gibi bireyin olası tehlikelerden korunmasını ve güvenli biçimde çevrede hareket etmesini sağlayan, herkes için yaşamsal önemi olan beceri yelpazesidir.

İpucu: Birey tepkide bulunmadan önce uygulamacı tarafından öğretim sırasında bireyin doğru tepkide bulunmasını sağlamak amacıyla sunduğu sözel, fiziksel ya da işaret gibi yardımlardır. Örneğin “Kedi de” demek sözel ipucuna, elinin üzerinden tutup yazı yazmasını sağlamak fiziksel ipucuna ya da getirmesi istenen nesneyi parmakla göstermek işaret ipucuna örnektir.

Önkoşul beceri: Hedef becerinin öğretiminde gerçekleşmesi için gereken ve bireyin hedef becerinin öğretimine hazır olduğunu gösteren hazırlık becerileridir.

Pekiştireç: Bireyin uygun davranışlarının hemen ardından bireye sunulan yiyecek, içecek, sembol, sözel övgü ya da etkinlik gibi hoş giden uyarılardır.

Pekiştirme: Olumlu veya uygun davranışların ileride yapılma sıklığını arttırmak için bireye hoş giden uyarıların, yani pekiştireçlerin sunulması ya da ortamdaki hoş gitmeyene uyarıların çıkarılması sürecidir.

Tek basamaklı davranış: Başlangıcı ve bitişi kolayca birbirinden ayrılan ve kısa sürede gerçekleşen davranışlardır.

Zincirleme davranış: Birden fazla tek basamaklı davranışın belirli bir sırayla bir araya gelerek oluşturduğu davranışlardır.

Kaynakça

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. Baskı). American Psychiatric Association.
- Ergenekon, Y., & Çolak, A. (2019). Bağımsız yaşama güvenli bir adım: Gelişimsel yetersizliği olan bireyler için güvenlik becerileri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 295-320.
- Gaebler-Spira, D., & Thornton, L. S. (2002). Injury prevention for children with disabilities. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics*, 13(4), 891-906.
- Jang, J., Mehta, A., & Dixon, R.D. (2016). Safety skills. N.N. Singh (Editör), *Hand book of evidence-based practices in intellectual and developmental disabilities* içinde (sf. 923-942), Springer.
- Kırcaali-İftar, G. (2018). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.) *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri*, (sf 1-24). Vize Akademik.
- Süzer, T. (2019). Ayrık denemelerle öğretim. S. Vuran (Ed.). *Eğitime uzanan yol projesi öğretmen eğitimi kitapçığı*, (sf. 13-20). Tohum Otizm Vakfı.
- Şirin, N., & Tekin-İftar, E. (2016). Opinions of Turkish parents and teachers about safety skills instruction to children with autism spectrum disorders: A preliminary investigation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46, 2653-2665.
- Şirin, N. (2024). *Gelişim yetersizliği olan bireylere güvenlik becerileri öğretimi programı tasarlanması ve uygulanması*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2020). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Vize Akademik.
- Tekin-İftar, E., Olcay-Gul, S., Şirin, N., Bilmez, H., Degirmenci, D., & Collins, B. C. (2021). Systematic analysis of safety skill interventions to individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Special Education*, 54(4), 239-250.
- Tekin-İftar, E., Süzer, T. & Şirin, N. (Basım aşamasında). *Öğretmenler ve anne-babalar için güvenlik becerileri öğretimi*. Tohum Otizm Vakfı.

İnternet Kaynakları

- <https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/topics/transport/road-safety/parents-and-carers> (Erişim Tarihi: 22.07.2024)
- <https://www.tohumotizmportali.org/egitimler> (Erişim Tarihi: 22.07.2024)
- <https://www.tohumotizmportali.org/kaynaklar> (Erişim Tarihi: 22.07.2024)
- <https://www.twinkl.com.tr/resource/t-t-16008-road-safety-checklist> (Erişim Tarihi: 22.07.2024)

Tohum Otizm Vakfı Hakkında

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, otizmlı çocukların erken tanısının konulması, özel eğitim ile topluma bağımsız bireyler olarak kazandırılmalarına öncülük edilmesi ve bunun yurt çapında yaygınlaştırılması amacıyla, kar amacı gütmeyen ve kamu yararını gözeten bir sağlık ve eğitim vakfı olarak 15 Nisan 2003 tarihinde kurulmuştur.

Vizyonumuz

Türkiye’de Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların erken tanılanması; tanı alan çocukların ve ailelerin sağlık, eğitim, meslek edinimi istihdam, bağımsız yaşam ve kapsayıcı eğitim gereksinimlerinin dünya standartlarında karşılanmasıdır.

Misyonumuz

Otizm tanısı alan çocuklar, gençler ve aileleri; ayrıca kapsayıcı eğitim ortamlarında hizmet alan diğer özel eğitim gerektiren çocuklar, gençler ve aileleri için;

- Çağdaş toplum koşullarında yaşamlarını sürdürebilmeleri için bilgi ve destek gereksinimlerinin karşılanması,
- Eğitim kadrolarının yetiştirilmesi, eğitim ve araştırma yapılmasının sağlanması,
- Özel eğitim ve kapsayıcı eğitim alanlarında, ilişkili meslek dallarında kapasitenin artırılması ve eksik meslek elemanlarının Türkiye’ye kazandırılması yönünde çalışılması,
- Ülke çapında yürütülen sağlık ve eğitim hizmetlerinin desteklenmesi ve iyileştirilmesi,
- Meslek edindirme, bağımsız yaşam ve sosyal yaşam imkânlarının desteklenmesi ve geliştirilmesi,
- Savunu çalışmaları ile yasal düzenlemelerin politikaların iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- Bilinçli bir kamuoyunun oluşturulması,
- Amacına yönelik çalışmalarda diğer kamu ve özel kurum ve kuruluşları ile etkin iş birlikleri yapılması,
- Otizm konusunda tarama, ayrıntılı değerlendirme ve tanılama süreçlerinin dünya standartlarına getirilmesi ve ülke çapında yaygınlaştırılması,
- Otizmlı çocukların erken yoğun özel eğitim almaları, en az kısıtlayıcı eğitim ortamından yaşamın tüm evrelerinde kapsayıcı ortamlara kadar tüm gereksinimlerinin karşılanması için kapasite oluşturulması,
- Otizmlı çocukların, gençlerin eğitiminde PCDI (Princeton Child Development Institute) programları uygulanarak model okul oluşturulması ve programların ülke genelinde yaygınlaştırılmasının sağlanması.

Tohum Otizm Vakfı yukarıda sıralanan misyonları doğrultusunda eğitim ve sağlık alanında 21 yılda toplam 43 ulusal ve uluslararası projeye imza atmış, gerek Tohum Otizm Vakfı Eğitim Kurumları, gerek otizm konusunda yaptığı farkındalık ve savunu çalışmaları, projeleri ve işbirlikleri ile Türkiye’de 830.822 otizmlı çocuk ve ailenin yaşamında fark yaratmıştır.

